

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 9, 2011

[Назад](#)

[Головна](#)

УДК 65.012.8: 338.246

І. Г. Маніуров,
д.е.н., проф., директор НДЕІ Міністерства економіки України
О. В. Нусінова,
к.е.н., доцент, професор Міжнародного науково-технічного університету (м. Київ)

ПОБУДОВА ІЄРАРХІЧНОЇ СТРУКТУРИ СКЛАДОВИХ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Розроблено багаторівневу класифікацію загроз економічній безпеці підприємства. Побудована ієрархічна структура складових економічної безпеки. Встановлено, що на рівень економічної безпеки впливає ефективність використання ресурсів підприємства, рівень його репутації та чинники зовнішнього середовища.

Ключові слова: економічна безпека, загрози, класифікація, ієрархія.

Multilevel classification of threats to economic safety of enterprise is developed. Built hierarchical structure of constituents of economic safety. It is set that efficiency of the use of resources of enterprise, level of his reputation and factors of external environment, influences on economic strength security.

Keywords: economic safety, threats, classification, hierarchy

Вступ. Системний підхід до оцінки економічної безпеки підприємства передбачає вивчення кожного її структурного елемента, якими є множина окремих функціональних складових, що знаходяться у взаємозв'язку між собою та утворюють своєрідну цілісність. Важливим завданням при цьому є визначення номенклатури складових та їх місце в структурі економічної безпеки.

На сьогодні питанням класифікації функціональних складових економічної безпеки підприємства присвячена значна кількість наукових робіт, причому загальною їх характеристикою є виокремлення нових, додаткових складових безпеки. При такому підході втрачається можливість упорядкування складових в єдину гармонійну багаторівневу систему.

Постановка завдання. Метою статті є розробка ієрархічної структури економічної безпеки підприємства, на основі якої має формуватись система показників для її оцінки.

Результати. Категорія «економічна безпека» нерозривно пов'язана з поняттям «загроза». Тому ієрархічну структуру економічної безпеки підприємства доцільно будувати на основі ієрархічної системи загроз. З цією метою розглянемо існуючі класифікації загроз.

Так, в роботах багатьох авторів [1-11], які досліджують економічну безпеку, наведено класифікацію економічних загроз за джерелом, місцем, сферою або напрямком їх виникнення, згідно якої виділено зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) загрози.

У роботі [9] загрози класифікуються залежно від їх суб'єктів на загрози з боку кримінальних структур, недобросовісних конкурентів, контрагентів, та власних працівників. В роботі [5] виділено загрози з боку керівництва підприємства, загрози, зумовлені діями конкурентів, з боку працівників фірми, обумовлені діями посадових осіб державних органів, з боку постачальників та інших суб'єктів ринкового середовища.

Класифікація економічних загроз поділяє загрози за ступенем імовірності їх настання, при чому [11] поділяє загрози на явні та приховані, [3, 9] – на реальні та малоймовірні, [1] – на невірогідні, маловірогідні, вірогідні та цілком вірогідні.

За можливістю прогнозування виділяють прогнозовані та непрогнозовані загрози [2].

Достатньо поширеною є класифікація економічних загроз за ступенем тяжкості спричинених ними наслідків (ваги кризи виробництва) або величиною завданого (очікуваного) збитку. Так, в [5] загрози поділяються на дуже небезпечні, небезпечні та мало небезпечні. Близькою є класифікація загроз за рівнем небезпеки, запропонована в [5], де загрози розділена на допустимі та недопустимі.

У залежності від видів або величини збитків [9] виділяє загрози, реалізація яких несе прямий збиток та загрози, реалізація яких призводить до втраченої вигоди, а [5] – дуже збиткові, збиткові та беззбиткові загрози. Разом з тим, [5] за видом збитків виділяє матеріальні, морально-психологічні, соціальні, юридичні та інші загрози.

У залежності від ступеня розвитку загроз [1] відрізняються загрози на стадії виникнення, експансії, стабілізації та ліквідації.

За ступенем подолання наслідків впливу на діяльність підприємства автор [5] пропонує виділяти відновлювальні та непоправні загрози.

Залежно від об'єкта посягань економічні загрози поділяються на інформаційні, фінансові, персоналу та діловому реноме фірми [11], а також [3, 9] на загрози трудовим, матеріальним, фінансовим та інформаційним ресурсам.

Авторами [7, 10] загрози класифікуються за сферами життєдіяльності підприємства на виробничі, кадрові, технологічні, фінансові, інформаційні, технічні та рівень організаційної структури; в роботі [6] за сферою дії загроз – фінансові, виробничі, технологічні, соціальні, інформаційні тощо. В [1] загрози класифіковано за сферою їх виникнення на економічні, соціальні, правові, організаційні, інформаційні, екологічні, технічні, кримінальні; [2] - за природою виникнення (політичні, економічні, техногенні, правові, кримінальні, екологічні, конкурентні та контрагентські); [5] - за сутністю (змістом) загроз (економічні, соціально-психологічні, фізичні, технологічні, екологічні, правові, адміністративні, інформаційні).

За впливом на стадії підприємницької діяльності [9] загрози поділяються на стадії створення фірми та її функціонування. Своєю чергою, загрози на стадії функціонування фірми поділяються на загрози, що виникають на підготовчому, виробничому та заклочному етапах.

За тривалістю дії загроз їх поділяють наступним чином [6.]: на постійні та тимчасові; а автори [5, 7, 10] – на довгострокові, середньострокові та короткострокові.

За характером відповідальності суб'єктів, діяльність яких може кваліфікуватися як посягання на економічну безпеку підприємницької діяльності в роботі [9] виділяються загрози, у результаті реалізації яких до осіб, що їх здійснюють, можуть бути застосовані норми цивільно-правової відповідальності та кримінальної.

У [2] запропонована класифікація загроз у залежності від можливості їх запобігання, за якою виділяються форс-мажорні та не форс-мажорні загрози.

За ознакою систематичності прояву [10] загрози поділяються на систематичні та несистематичні.

Виділяють також класифікацію за характером впливу, зокрема в [5] розглядаються прямі та непрямі загрози економічній безпеці.

Залежно від функціональної спрямованості [5] виокремлюються загрози для кожної складової економічної безпеки. Таким чином, автор наводить загрози фінансово-економічній, інтелектуально-кадровій, інституційно-правовій, інформаційній, техніко-технологічній та силовій складовій економічної безпеки підприємства.

Автором [8] було враховано особливості господарювання підприємств у сучасних ринкових умовах та розділено економічні загрози безпосередньо підприємству та економічні загрози власникам корпоративних прав на нього. Проте, недоліком такої класифікації, на наш погляд, є те що автор серед стейкхолдерів підприємства враховує лише інтереси його власників, «відсікаючи» інші групи зацікавлених осіб господарюючого суб'єкта, які також можуть мати загрози при взаємодії з цим підприємством. Тому вважаємо доцільним загрози економічній безпеці підприємства за об'єктами посягань розглядати в розрізі самого підприємства та його стейкхолдерів, якими є держава, органи місцевої влади, власники, менеджери різних рівнів, працівники, кредитори, інвестори і т.п.

Своєю чергою, економічні загрози стейкхолдерам підприємства запропоновано розглядати як окрему систему. При побудові багаторівневої класифікації таких загроз, перш за все враховується їх належність до цього підприємства, згідно якої вони поділяються на загрози внутрішнім стейкхолдерам (працівникам і менеджерам різних рівнів) та зовнішнім (державі, акціонерам, кредиторам, інвесторам, дебіторам тощо). Зовнішні стейкхолдери, своєю чергою, можуть поділятися за рівнями віддаленості від самого підприємства, а саме зовнішні стейкхолдери першого, другого, третього і т.д. рівня (рис. 1).

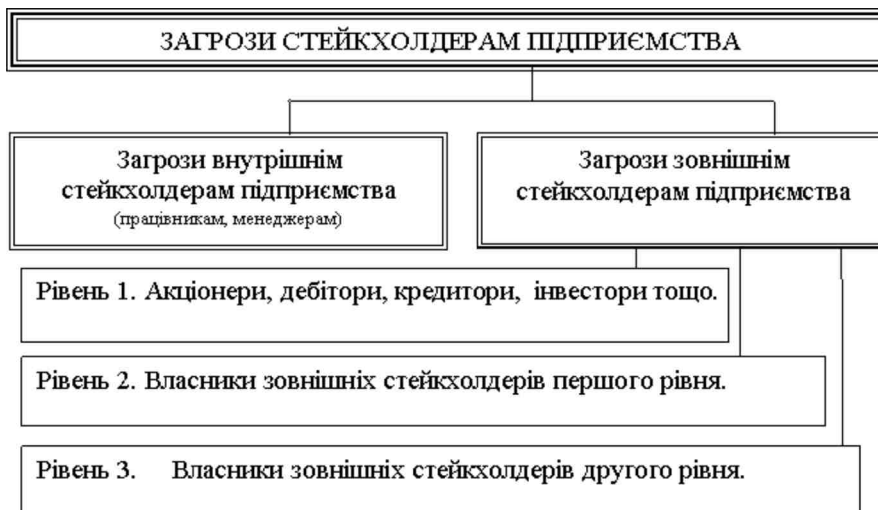

Рис. 1. Класифікація економічних загроз за відношенням до стейкхолдерів підприємства

У залежності від того, чим або ким були викликані загрози економічній безпеці підприємства, тобто за ознакою відношення до джерела загроз та враховуючи напрямки дії загроз, класифікуємо їх на: загрози дії третіх сил, які викликані цілеспрямованими діями певних осіб (конкурентів, постачальників, рейдерів тощо), та загрози діяльності та обставин, що є результатом неефективної діяльності підприємства, зривами виробництва, низьким рівнем техніки, технологій або результатом обставин, які склалися, у тому числі форс-мажорних. Виходячи з того, що деякі загрози можуть бути викликані як діями третіх сил, так і результатами діяльності або збігом обставин, було створено групу змішаних загроз. До останнього виду загроз можна віднести загрози ринковому стану підприємства, які можуть проявлятися у вигляді цілеспрямованих дій конкурентів, направлених на захоплення ринку, поява товару-субституту на ринку, спад попиту на продукцію, зниження конкурентоспроможності продукції тощо.

Серед загроз економічній безпеці підприємства за ознакою віддаленості часу їх настання доцільно відрізнити поточні (що вже настали, або настануть найближчим часом) та відкладені (відтерміновані).

Вважаємо доцільним введення ще однієї класифікаційної ознаки загроз - за формами прояву. З такою ознакою відрізняються кількісні загрози (пов'язані з недосагненням або погіршенням показників діяльності підприємства порівняно з встановленими нормативами) та якісні загрози (пов'язані з якісними змінами у розвитку підприємства, зокрема банкрутство, корпоративні конфлікти, обвал ринку, заморожування банківських рахунків).

Якісні загрози мають ймовірнісний характер та можуть оцінюватись з використанням теорії ризику. Але ризик є основою підприємницької діяльності, тому не усі ризики є загрозами для безпеки підприємства. На нашу думку, лише ризики, пов'язані з якісними загрозами, повинні враховуватись під час оцінки економічної безпеки підприємства.

Виходячи з економічної сутності категорії «загроза економічній безпеці підприємства» можна зробити висновок, що загроза має вплив на результати діяльності підприємства, тому пропонуємо класифікацію загроз за ознакою їх впливу на економічний результат діяльності підприємства. Узагальнену класифікацію загроз наведено на рис. 2.

Рис. 2. Класифікація загроз економічній безпеці підприємства

Для відповідності загроз видам безпеки необхідно розробити ієрархічну їх класифікацію, поєднуючи декілька класифікаційних ознак.

Враховуючи недоліки та переваги існуючих класифікацій загроз економічній безпеці підприємства, з метою узгодженості цих класифікацій, розроблено багаторівневу ієрархічну систему загроз, на основі якої можна було б розробити структуру економічної безпеки підприємства (рис. 3).

Як видно на рис. 3, на першому рівні класифіковано загрози за сферою походження - загрози, що виникають у процесі звичайної діяльності підприємства, репутаційні загрози та загрози зовнішнього тиску.

Рис. 3. Ієрархія загроз економічній безпеці підприємства

Загрози, що виникають у процесі звичайної діяльності підприємства, утворюються всередині самого підприємства та пов'язані з виробництвом і реалізацією його продукції (товарів, робіт, послуг). Вони зумовлюють зниження результативності основної діяльності підприємства та впливають на ринкову вартість бізнесу. Прикладами такого виду загроз можуть бути: низька якість організації та планування діяльності підприємства, порушення фінансової дисципліни, несвочасне погашення зобов'язань підприємства, у тому числі за виплатами працівникам, низька кваліфікація персоналу, використання техніки з високим рівнем морального та фізичного зносу тощо.

Репутаційні загрози – це такі фактори або дії, що зумовлюють формування негативної думки (враження) про це підприємство у зовнішніх контрагентів. Вони виникають за межами підприємства, але зумовлені його діями, станом та отриманими результатами. Такі загрози здатні призвести до економічних втрат, зменшення ринкової вартості підприємства та, навіть, втрати бізнесу. Зниження репутації може бути викликано зменшенням прибутковості господарюючого суб'єкта, неефективною його внутрішньою та/або зовнішньою політикою або цілеспрямованими діями зацікавлених осіб. Репутаційними загрозами можна вважати інформацію про порушення справи про банкрутство підприємства, інформацію про заборгованість підприємства перед бюджетом, працівниками тощо.

Загрози зовнішнього тиску виникають поза межами підприємства без його участі та попри його волі. Вони не пов'язані з діяльністю суб'єкта господарювання та можуть бути викликані цілеспрямованими діями конкурентів, органів влади та інших сторонніх організацій, а також обставинами, що склалися у зовнішньому середовищі. До загроз зовнішнього тиску можна віднести зміни у податковому законодавстві країни, рейдерські атаки, недобросовісна конкуренція, негативне ставлення органів влади (наприклад, якщо власники підприємства є представниками політичної опозиції) тощо.

На другому рівні ієрархії загроз виділено загрози, що виникають у процесі звичайної діяльності підприємства, за характером спрямування на загрози основної діяльності підприємства та загрози забезпечення цієї діяльності.

Загрози основної діяльності підприємства – це наявність факторів, що виникають у процесі основної діяльності підприємства та зумовлюють зменшення його економічних результатів (загрози фінансовому та майновому стану підприємства, прибутковості тощо).

Загрози забезпечення діяльності підприємства – це чинники, які створюють перешкоди для забезпечення діяльності підприємства. Їх наслідки мають економічні прояви та можуть призвести до зменшення прибутку підприємства у результаті його додаткових витрат або втрат, наприклад, сплата штрафних санкцій за забруднення навколишнього середовища, за понадлімітне використання водних ресурсів, витрати на підвищення кваліфікації персоналу, фінансування додаткових соціальних програм (будівництво житла для працівників, надання їм безвідсоткових кредитів тощо). Ці загрози впливають на діяльність підприємства опосередковано, тобто немає прямого зв'язку між загрозою та результативністю діяльності суб'єкта.

Також на другому рівні ієрархії розміщено класифікацію загроз зовнішнього тиску за суб'єктами зовнішнього середовища, згідно якої виділено загрози з боку влади та загрози з боку конкурентів.

Загрози з боку влади – це свідомі або несвідомі дії органів влади, що створюють небезпеку для функціонування та розвитку підприємства. Прикладами можуть бути недосконале податкове законодавство країни, позбавлення підприємства ліцензії, збільшення кількості перевірок підприємства контролюючими органами тощо.

Загрози з боку конкурентів – це цілеспрямовані дії або обставини, що склалися на ринку, які здатні спричинити небезпеку для підприємства (втрату основних постачальників сировини і матеріалів, втрату ринків збуту, спроби ворожого поглинання тощо).

На третьому рівні ієрархії кожен вид загроз другого рівня класифікується за іншими ознаками.

Так, загрози основної діяльності підприємства запропоновано класифікувати за напрямом впливу на економічний результат підприємства, що дозволяє виокремити:

- загрози економічним результатам підприємства, тобто ті, які безпосередньо перешкоджають отриманню нормативного (планового) рівня прибутку;
- загрози економічному стану підприємства, які є перешкодою для досягнення нормативів інших економічних показників діяльності підприємства, що своєю чергою, впливає на прибутковість підприємства.

Загрози забезпечення діяльності підприємства класифіковано на:

- кадрові, що пов'язані із браком персоналу відповідної кваліфікації;
- соціальні, які можуть проявлятися за відсутності на підприємстві ефективної соціальної політики, мотивації персоналу, недотримання соціальних програм та гарантій;

- екологічні, пов'язані з порушенням екологічних стандартів та нормативів;
- інформаційні – неправдиве або несвочасне інформування суб'єктів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Загрози з боку влади та конкурентів класифіковано за ознакою об'єктів впливу на:

- комерційні загрози, які спричиняють втрату активів, капіталу, прибутку;
- корпоративні загрози, спрямовані на корпоративні права на підприємство.

На четвертому рівні виділено лише складові загрози економічному стану підприємства:

- загрози фінансовому стану, що зумовлюють неплатоспроможність підприємства, зменшують ліквідність його активів, порушують фінансову стійкість, знижують ділову активність тощо;

- загрози техніко-економічному стану, що спроможні знизити ефективність використання техніки, технологій тощо;

- загрози ринковому стану, які проявляються у формі зменшення частини, що займає підприємство на ринку.

На основі комплексної багаторівневої класифікації загроз наведено ієрархічну структуру складових економічної безпеки підприємства (рис. 4).

Рис. 4. Класифікація складових економічної безпеки підприємства

Висновки. Таким чином, економічна безпека підприємства включає економічну безпеку діяльності підприємства, репутаційну безпеку та безпеку зовнішнього середовища. Економічна безпека діяльності підприємства характеризує стан найбільш ефективного використання ресурсів підприємства для здійснення (реалізації) його основної діяльності, що обумовлюють забезпечення фінансової стійкості, прибутковості, платоспроможності, ділової активності та ліквідності його активів. Репутаційна безпека полягає у забезпеченні бездоганної репутації підприємства та характеризується відсутністю негативних інформаційних повідомлень про діяльність підприємства, надійність його як партнера, що забезпечує підвищення його ринкової вартості. Безпека зовнішнього середовища – це наявність найбільш сприятливих зовнішніх умов, чинників та факторів для функціонування підприємства, що знаходяться за межами підприємства та не залежать від ефективності його діяльності. Побудовані багаторівнева класифікація загроз та ієрархічна структура економічної безпеки підприємства є основою для розробки методичних підходів до комплексної оцінки економічної безпеки підприємства, як цілісної системи.

Список використаних джерел

1. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2004. – 170 с.
2. Зеркалов Д.В. Экономические проблемы : хрестоматия / Д.В. Зеркалов. – К. : Наук. світ, 2008. – 143 с.
3. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : Навчальний посібник / М.І.Камлик. – К. : Атіка, 2005. – 432 с.
4. Клейнер Г.Б. предприятие в нестабильной экомической бреде: риски, стратегии, безопасность / Г.Б. Клейнер, В. Л. Тамбовцев, Р.М. Качалов – М.: «Экономика», 1997. – 512 с.
5. Кравчук О.Я. Діагностика та механізм забезпечення корпоративної безпеки підприємства : Монографія / О.Я. Кравчук, П.Я. Кравчук. – Луцьк. : ВОРВП «Надстир'я», 2008. – 286с.
6. Куркін М.В. Понікаров В.Д. Контроль та захист економічної безпеки діяльності підприємств: Х: ФОП Павленко О.Г., ВД «ІНЖЕК», 2010. – 300с.
7. Моделирование економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / Гейця В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та ін.; за ред. Гейця В.М. : Монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
8. Молодецька О.М. Сучасні підходи до класифікації загроз економічній безпеці підприємства [Електроний ресурс]/О.М. Молодецька. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/27_NNM_2009/Economics/52045.doc.htm.
9. Особливості гарантування економічної безпеки підприємницької діяльності ринкових умовах: Монографія / О.Ф. Долженков, Ж.О. Жуковська, О.М. Головченко; За заг. ред. О.Ф. Долженкова. – Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2007. – 2008 с.
10. Прохорова В.В. Управління економічною безпекою підприємств [Текст] : Монографія / В.В. Прохорова, Ю.В. Прохорова, О.О. Кучеренко. – Харків : УкрДАЗТ, 2010. – 282 с.
11. Фоміна М.В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств : теорія і практика: Монографія / М. В. Фоміна. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 140 с.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2011 р.

ТОВ "ДКС Центр"